

Sfântul Neofit și Grigorie al II-lea, patriarhul Constantinopolului – două voci ale aceleiași tradiții bizantine. Tema luminii în reflecțiile lor pnevmatologice¹

Gina Luminița SCARLAT*

Rezumat:

După o trecere în revistă a terminologiei „luminii” ca mijloc de exprimare a tainei comuniunii Persoanelor Sfintei Treimi la principalii mari Părinți ai Ortodoxiei bizantine, studiul prezintă introspectiv și rezumativ tema luminii divine în reflecțiile pnevmatologice ale cuviosului Neofit și ale patriarhului Grigorie al II-lea Cipriotel, personalități ale vieții bisericești bizantine din secolele XII-XIII. Exemplele analogice în care este întrebuințată *lumina* în contexte teologice diferite contribuie la o înțelegere mai apropiată de realitatea pe care Sfinții Părinți au încercat s-o exprime lingvistic, conștienți de limitele traducerii dumnezeiescului prin ele.

Cuvinte-cheie:

lumină, triadologie, pneumatologie, cuviosul Neofit din Cipru, Grigorie al II-lea, patriarhul Constantinopolului

Sfântul Neofit Zăvorâțul (1134–1220) și patriarhul Grigorie al II-lea al Constantinopolului (1241–1290) sunt două personalități ale pământului cipriot binecuvântat de pașii Sfinților Apostoli, cu o contribuție considerabilă în explicarea și aprofundarea tradiției creștine de gândire și trăire duhovnicească.

Autor filocalic, exeget biblic și hagiograf, Sfântul Neofit, originar din Leukara, este o figură exemplară de monah care se înscrie pe linia tradiției de trăire monahală

---

¹ Lucrare susținută în cadrul celei de-a doua ediții a Simpozionului Internațional de Bizantinologie de la Nicosia, *Second Annual Conference on Byzantine and Medieval Studies*, Nicosia, 12-14 ianuarie 2018 [<https://byzantinistsociety.org.cy/cbms2018/>].

* Gina Luminița SCARLAT este lector la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, Departamentul de Teologie Ortodoxă; email: gina.scarlat@ugal.ro.

*Sfântul Neofit și Grigorie al II-lea, patriarhul Constantinopolului – două voci ale
aceleiași tradiții bizantine*

prezentată de Sfântul Anastasie Sinaitul (630-700) în relatările lui². Istoricul cipriot Leontios Machairas (cca înc sec. XIV–sf. sec. XV), care îl numește pe Sfântul Neofit în *Cronica sa stilit* [στυλίτης]³, dă mărturie că la mormântul său, păstrat în mănăstirea pe care a înființat-o, se săvârșeau minuni [εἶναι ὁ τάφος του ἐκεῖ καὶ βρῦει θαύματα]⁴. Fondator al unei mănăstiri a cărei biserică săpată în munte a fost împodobită în anul 1183 cu fresce bizantine realizate de pictorul Theodoros Apsevdīs din Constantinopol, Sfântul Neofit este cunoscut pentru ascetismul său, fiind genul de călugăr aplecat către studiu și scris⁵.

Patriarhul Grigorie Cipriotul, autor de scrieri de categorii diverse, teologice, hagiografice, retorice și literare, este intelectualul care și-a început educația în țara natală, după cum mărturisește și în autobiografia sa, continuând-o la Constantinopol unde l-a avut ca magistru pe Georgeos Akropolites. Datorită talentului său filologic, a culturii clasice și teologice, Grigorie a devenit profesor în cetatea de pe Borfor, unde a jucat un rol remarcabil în învățământul bizantin, având printre discipolii săi nume importante precum Nichiforos Chumnos și Theodoros Mouzalon⁶. Ajunge patriarh ecumenic, primind numele de Grigorie al II-lea, într-un moment dificil pentru societatea bizantină divizată între apărătorii tradiției ortodoxe și adepții unității eclesiale cu latinii. În acest context, Grigorie al II-lea a fost personalitatea providențială care, prin dialog și atitudine verticală, a reușit să mențină echilibrul între cele două părți. Cei doi teologi ciprioți sunt cunoscuți pentru opera lor bogată prin care au continuat cugetul culturii grecești.

Tema luminii prezintă în textele pnevmatologice ale Sfântului Neofit și ale patriarhului Grigorie al II-lea al Constantinopolului îi apropie pe acești teologi ciprioți, diferiți ca manieră de a scrie. În studiile de specialitate ei nu sunt asociați din perspectiva acestei teme care decurge din cugetarea lor despre relațiile personale, intratreimice. Ambii recurg la exemple sugestive în prezentarea relațiilor intratrinitare,

---

² ANASTASE LE SINAÏTE, *Récits sur le Sinaï et Récits utiles à l'âme*, Édition, traduction, commentaire A. Binggeli, Paris, 2001, p. 215-261.

³ ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ, *ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΚΥΠΡΟΥ/Chronique de Chypre*, Texte Grec par E. Miller et C. Sathas, Paris, 1882, p. 23.

⁴ *Ibid.*, p. 24.

⁵ Α. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΝ ΝΕΟΦΥΤΟΥ. Ιστορία και Τέχνη* (Σύντομος Οδηγός), ΛΕΥΚΩΣΙΑ, ΚΥΠΡΟΣ, 2004, σ. 30.

⁶ ΓΡΙΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ, *ΔΙΗΓΗΣΩΣ ΜΕΡΙΚΗΣ ΛΟΓΟΣΤΑ ΚΑΘ'ΕΑΥΤΟΝ ΠΕΡΙΕΧΩΝ*, PG 142, 20A-29D; N. CONSTANTINIDES, *Higher Education in Byzantium in the thirteenth and early fourteenth centuries* (1204 - ca. 1310), Cyprus Research Center, Texts and Studies of the History of Cyprus, XI, Nicosia, 1982, p. 31-49; SOPHIA MERGIALI, *L'enseignement et les lettrés pendant l'époque des Paléologues* (1261-1453), ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΛΑΟΥ, ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ – 5, Αθήναι, 1996, p. 17-19.

în care lumina, ca însușire reală și simbol, este o constantă. Nu sunt singurii care apelează la această strategie hermeneutică. În primul mileniu creștin, explicarea învățăturii despre Sfânta Treime prin intermediul comparațiilor construite cu termeni care exprimă relația *sursă – lumină* sunt preferate în scrierile dogmatice pentru facilitarea înțelegerii corecte despre relațiile interpersonale. Hermeneutica pnevmatologică a teologilor ciprioți este înrădăcinată în tradiția patristică de limbă greacă, fiind expresia continuității ei într-un spațiu și context teologic relativ diferit.

Exemple patristice de variabilitate și stabilitate semantică în receptarea vocabularului luminii

Această temă apare în mod diferit exprimată în surse patristice de referință din secolul al IV-lea, continuând în teologia bizantină până în cel de-al doilea mileniu creștin. În funcție de contextul teologic vizat, cuvinte cu valoare simbolică, precum *soare, lumină, strălucire, rază*, sunt asociate cu Persoanele Sfintei Treimi.

Sfântul Atanasie cel Mare (†373) utilizează frecvent comparația *φῶς – ἀπαύγασμα/lumină – strălucire* în explicațiile apologetice privitoare la identitatea ființială dintre Dumnezeu Tatăl și Fiul [Υἱὸς – Πατὴρ]. Fundamentată pe versetul Sfântului Apostol Pavel la *Evr* 1, 3⁷, exegeza dogmatică a Sfântului Atanasie, deși are o motivație diferită de cea a autorului, poate fi considerată și o aprofundare a gândului apostolic într-un context bisericesc și teologic diferit. Pe lângă această comparație mai utilizează în același scop hermeneutic și următoarele expresii: *ἥλιος – φῶς* [*soare – lumină*]⁸ și *τὸ φῶς τοῦ ἡλίου – ἀπαύγασμος* [*lumina soarelui – strălucirea lui*]⁹. În explicarea identității ființiale a Persoanelor Sfintei Treimi, Sfântul Atanasie respinge formula celor *trei sori* [μηδὲ τριῶν ἡλίων ὑπεθέμεθα τὴν εἰκόνα], pentru a evita înțelegerea ei ca *trei principii* [τρεῖς ἀρχαί]¹⁰. Ortează pentru triada *ἥλιος – ἀπαύγασμα – φῶς* [*soare – strălucire – lumină*] în respingerea concepțiilor marcionite și maniheice despre Sfânta Treime și în evidențierea deoființimii Persoanelor

---

⁷ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ, ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ*, PG 26, I., 324A; III., 328B; VIII., 337B; IX., 340B; XIII., 349B; *ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ*, 1, 3: ὁς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, δι' ἑαυτοῦ καθαρισμόν, ποιησάμενος τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς, *Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ*, Το πρωτότυπο κείμενο με μετάφραση στη δημοτική, Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα, 2003, p. 505.

⁸ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ, ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ*, PG 26, IV., 329A.

⁹ *Ibid.*, PG 26, XI., 345A: Μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ Πατὴρ ἐν Υἱῷ, ὡς ἔστιν ἐν τῷ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται.

¹⁰ *Ibid.*, PG 26, XV., 352C.

*Sfântul Neofit și Grigorie al II-lea, patriarhul Constantinopolului – două voci ale
aceleiași tradiții bizantine*

dumnezeiești¹¹. Expresia ἐξ ἡλίου ἐν τῷ ἀπαύγασματι φῶς [PG 26, 353A] indică în mod sugestiv relațiile interpersonale treimice, iar din punct de vedere pnevmatologic, asocierea Duhului Sfânt cu lumina.

Sfântul Vasile cel Mare (†374), în *Contra lui Eunomie*, interpretează versetul paulin *Evr* 1, 3 în același sens dogmatic cu Sfântul Atanasie cel Mare¹², dar întrebuintează și relația φῶς – φῶς în sens real, pentru reliefa egalității ontologice dintre Dumnezeu Tatăl și Fiul, precizând că φῶς εἶναι τὸν Υἱὸν γεννητόν, ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἀπολόμπαντα [*Fiul este Lumină născută strălucind din Lumina nenăscută (...)*]¹³. În privința Duhului Sfânt, Sfântul Vasile îl compară în *Tratatul despre Duhul Sfânt* cu lumina [φῶς νοητὸν; οἷόν τι φῶτι] care conduce la adevăr și luminează inima [τῆ ἐκ τοῦ Πνεύματος ἀληθεία τὴν καρδίαν καταλαμπόμενος]¹⁴ și cu soarele [ὡσπερ ἥλιος], care arată ochiului curat chipul Celui nevăzut¹⁵. *Iluminarea Duhului* [τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Πνεύματος] este lucrarea care revelează strălucirea slavei lui Dumnezeu [τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ], această expresie biblică [cf. *Evr* 1, 3] desemnându-L pe Fiul, prin Care *ne ridicăm cu mintea la Tatăl (...)*¹⁶. Formularea Sfântului Vasile pune în conexiune Persoanele Sfintei Treimi din perspectiva lucrărilor lor diferite în contextul vieții duhovnicești, indicând efectele lor asupra sufletului.

Lucrările pnevmatice manifestate în raport cu sufletul [*Πνεύματος πρὸς ψυχὴν*] au ca însușire fundamentală lumina ca efect al sursei lor personale¹⁷, sensul termenilor folosiți pentru exprimarea lor fiind spiritual, energetic. Metaforic este termenul la care Sfântul Vasile apelează, pentru a fi mai expresiv, în redarea modului în care Duhul Sfânt lucrează în interiorul uman. Pe baza lui se poate vorbi de analogia simbolică *Duhul Sfânt – soare/ἥλιος*.

---

¹¹ *Ibid.*, PG 26, XV., 352C-353A: ἀλλὰ ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα, καὶ ἐν τῷ ἐξ ἡλίου ἐν τῷ ἀπαύγασματι φῶς; trad. rom., Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Cuvânt împotriva elinilor. Tratat despre Întruparea Cuvântului. Trei cuvinte împotriva arienilor*, Ed. IBMBOR, București, 2010, p. 504.

¹² BASILE DE CÉSARÉE, *Contre Eunome*, SC 299, Introduction, traduction et notes de Benars Sesbüé, Tome I, Les Éditions du Cerf, Paris, 1982, p. 236/237-238/239; 244/245.

¹³ *Id.*, *Contre Eunome* II, 25, SC 305, Introduction, traduction et notes de Benars Sesbüé, Tome II, Les Éditions du Cerf, Paris, 1983, p. 104/105.

¹⁴ *Ibid.*, *Traité du Saint-Esprit*, IX., 22, Texte grec, introduction, traduction et notes de Benoit Pruche, Éditions du Cerf, Paris, 1945, p. 146; XXI. 23, p. 210.

¹⁵ *Ibid.*, *Traité du Saint-Esprit*, IX. 23, p. 147.

¹⁶ *Ibid.*, *Traité du Saint-Esprit*, XXVI. 64, p. 231.

¹⁷ *Ibid.*, *Traité du Saint-Esprit*, IX. 22-23, p. 146-148; XXI. 23, p. 210.; XXVI. 61, p. 226; 64., p. 231.

Comparativ cu Sfântul Atanasie, semnificațiile cuvintelor simbolice alese pentru desemnarea Persoanelor dumnezeiești diferă în funcție de motivația hermeneutică, dogmatică sau spirituală.

Sfântul Grigorie Teologul (†390), în cea de-a *Cincea cuvântare teologică* [31], acceptă ca relație analogică pentru exprimarea învățurii trinitare triada **φῶς – φῶς – φῶς** [*lumină – lumină – lumină*], prin care se evidențiază unicitatea lui Dumnezeu [3., ἐν φῶς, καὶ εἰς Θεός]¹⁸. Respinge categoric comparațiile inspirate din creație [31. ὀφθαλμός – πηγὴ – ποταμός [*ochi – izvor – râu*]; **32.** ἥλιος – ἀκτίς – φῶς [*soare – rază – lumină*]; [32.-33. *soare – strălucirea razei – reflexie în apă*], în urma examinării lor critice, din cauza unor posibile interpretări eterodoxe. Despre triada ἥλιος – ἀκτίς – φῶς, Sfântul Grigorie Teologul spune următoarele:

32. Πάλιν ἥλιον ἐνεθυμήθην, καὶ ἀκτίνα, καὶ φῶς.	M-am gândit la soare , la rază și lumină .
Ἄλλὰ κἀνταῦθα δέος, πρῶτον μὲν μὴ σύνθεσις τις	Dar și aici e pericol de-a cugeta întâi la o compoziție
ἐπινοῖται τῆς ἀσυνθέτου φύσεως, ὥσπερ ἡλίου	a firii necuprinse, ca a soarelui și a celor din soare.
καὶ τῶν ἐν ἡλίῳ· δεῦτερον δὲ μὴ τὸν Πατέρα μὲν	Al doilea, să nu cumva să văd în Tatăl o ființă, iar
οὐσιώσωμεν, τᾶλλα δὲ μὴ ὑποστήσωμεν, ἀλλὰ	în celelalte nu ipostasuri, ci
δυνάμεις Θεοῦ ποιήσωμεν ἐνυπαρχούσας, οὐχ	puteri existente în Dumnezeu, nesubzistente, căci nici
ὑφeschώσας – οὔτε γὰρ ἀκτίς, οὔτε φῶς, ἄλλος	raza, nici lumina nu sunt și ele
ἥλιος, ἀλλ' ἡλιακαὶ τινες ἀπόρροιαί, καὶ ποιότητες	soare, ci emanări solare și calități ale ființei.
οὐσιώδεις –, καὶ ἅμα τὸ εἶναι καὶ τὸ μὴ εἶναι τῷ	E primejdie mare să socotim că în acestea este
Θεῷ δῶμεν ἐν τούτοις, ὅσον ἐκ τοῦ ὑποδείγματος	și nu este Dumnezeu, ceea ce este mai absurd ca tot
ὁ καὶ τῶν εἰρημένων ἀτοπώτερον ¹⁹ .	ce s-a spus ²⁰ .

¹⁸ GREGOIRE DE NAZIANZE, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος/ Discours 31. Cinquième Discours Théologique. Du Saint-Esprit, Discours 27-31 (Discours Théologique)*, SC 250, Introduction, Texte critique, Traduction et notes par Paul Gally et Maurice Jourjon, Les Éditions du Cerf, Paris, 1978, p. 280.

¹⁹ GREGOIRE DE NAZIANZE, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος/ Discours 31, 32.*, p. 238-240.

*Sfântul Neofit și Grigorie al II-lea, patriarhul Constantinopolului – două voci ale
aceleiași tradiții bizantine*

După această analiză am putea presupune că utilizarea exemplului respins de Sfântul Grigorie Teologul va fi fost abandonată. Contemporanul său, Sfântul Grigorie al Nyssei îl întreabă într-un scop hermeneutic similar, pentru explicarea relațiilor treimice interpersonale, într-un text citat și de patriarhul Grigorie al II-lea²¹. Tradiția teologică atestă contexte în care acea triadă supravețuiește dezaprobării Sfântului Grigorie Teologul atât în forma combătută de el, cât și în versiuni derivate din ea. Semnificativ este că Sfinții Părinți care au folosit-o în scrierile lor dogmatice au făcut-o în sens ortodox, nelăsând loc de interpretări tendențioase. Dacă Sfântul Grigorie Teologul a respins-o din cauza sugestiei emanaționiste, în alte contexte dogmatice ea este reutilizată datorită unor interpretări motivate de alte scopuri teologice.

Sfântul Maxim Mărturisorul (†662) întreabă relația *φῶς – ἀπαύγασμα* [lumină – strălucire] în contextul dogmatic al explicării unicității voinței în Sfânta Treime prin eliminarea concepției bazate pe anterioritatea ei în cazul lui Dumnezeu Tatăl față de cea a Fiului: *Căci voința nu e la mijloc între Fiul și Tatăl, nici nu e cugetată voința Tatălui înainte de Fiul, pentru că nici Tatăl nu exista înainte de Fiul, precum nici Mintea, înaintea Cuvântului din ea, nici lumina, înainte de strălucire* [οὐτε φῶς τοῦ ἀπαύγασματος]²².

Sensul în care sunt folosiți cei doi termeni este similar cu cel în care sunt introduși de Sfântul Atanasie cel Mare în explicațiile lui axate pe relația Dumnezeu Tatăl – Dumnezeu Fiul, cu deosebirea că scopul Sfântului Maxim nu este evidențierea deoființimii Lor, ci a unicității voinței. Se poate vorbi însă de o stabilitate semantică a modului întrebuințării lor în raport cu gândirea hermeneutică a Sfântului Atanasie cel Mare.

Sfântul Ioan Damaschin (†749), în *Expunerea exactă a credinței ortodoxe*, întreabă pentru relația Dumnezeu Tatăl – Dumnezeu Fiul analogia *πῶρ – φῶς*

---

²⁰ Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cele cinci cuvântări teologice*, trad. rom. pr. dr. acad. Dumitru Stăniloae, Editura Anastasia, București, 1993, p. 117. Sfântul Grigorie Teologul respinge ca irelevant pentru explicarea relațiilor intratrinitare și următorul exemplu axat pe mișcarea razei [33], p. 117.

²¹ GRÉGOIRE II DE CHYPRE, *ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΠΡΗΤΙΚΟΣ ΤΩΝ ΤΟΥ ΒΕΚΚΟΥ ΒΛΑΣΦΗΜΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ*, [64.], Édition par le hiéromoine Théophile Kislas sur la base des travaux préparatoire du métropolitte Chrysostomos Sabbatos, Traduction par Françoise Vinel dans Jean-Claude LARCHET (éd.), *La vie et l'oeuvre théologique de Georges/Grégoire II de Chypre (1241-1290) patriarche de Constantinople*, Les Édition du Cerf, Paris, 2012, p. 248/249.

²² SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Către Ioan, Arhiepiscopul Cyziului*, 86., PG 91, 1264B; trad. rom. pr. prof. Dumitru Stăniloae, în *Ambigua*, Ed. IBMBOR, București, 2006, p. 347.

[foc – lumină] în scopul reliefării simultaneității Lor coexistențiale, eterne²³. Același exemplu este folosit și pentru evidențierea monarhiei Tatălui în raport cu Fiul și a identității lor ontologice²⁴. În privința raportării Fiului și a Duhului Sfânt la Tatăl ca la principiul monarhic al Sfintei Treimi, Sfântul Ioan Damaschin introduce triada ἥλιος – ἄκτις – ἔλλαμψις [soare – rază – strălucire]²⁵ cu rol hermeneutic. Spre deosebire de formula respinsă de Sfântul Grigorie Teologul, a substituit ultimul termen cu ἔλλαμψις, apropiat semantic de ἀπαύγασμα.

Sfântul Simeon Noul Teolog (†1022) poate fi numit un *teolog al luminii* datorită explicării relațiilor intertreimice prin intermediul *luminii* și participării omului la Dumnezeu tot prin lumină. Versurile: Φῶς ὁ Πατήρ, φῶς ὁ Υἱός, φῶς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα [Lumină este Tatăl, lumină este Fiul, lumină Duhul Sfânt] din *Poemul* 33 [1]²⁶ și φῶς ἀναρχον, φῶς ἄκτιστον, φῶς ἀφραστον εἰς ὅπαν [Lumină fără de început, lumină necreată, Lumină cu totul inexprimabilă] din *Poemul* 38 [26]²⁷, în care conotează *lumina* după însușirile firii dumnezeiești. Ele definesc în mod concentrat maniera în care cel mai mare mistic bizantin de la începutul mileniului al II-lea creștin a scris despre Sfânta și dumnezeiasca Treime ahermeneutică.

Lumina în reflecțiile pnevmatologice ale cuviosului Neofit și ale patriarhului Grigorie al II-ea Cipriotul

Cuviosul Neofit și Grigorie al II-lea au trăit într-un context istoric în care Ciprul a fost afectat în plan bisericesc de înființarea Imperiului latin de Constantinopol în anul 1204²⁸. Din acest motiv în scrierile lor dogmatice sunt intransigenți și practică o exegeză fundamentată pe autoritatea tradiției patristice grecești. În mod particular acest mod de abordare se degajă și din reflecțiile lor pnevmatologice în care caută formule hermeneutice pentru evidențierea sensurilor revelate despre relațiile Duhului Sfânt cu Dumnezeu Tatăl și cu Dumnezeu Fiul.

---

²³ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *ΕΚΛΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ*, PG 94, I.8, 816B: ὡσπερ ἅμα τὸ πῦρ, καὶ ἅμα τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς· καὶ οὐ πρῶτον τὸ πῦρ, καὶ μετὰ ταῦτα τὸ φῶς· ἀλλ' ἅμα· καὶ ὡσπερ τὸ φῶς ἐκ τοῦ πυρὸς αἰεὶ γεννώμενον, αἰεὶ ἐν αὐτῷ ἐστί, μηδαμῶς αὐτοῦ χωριζόμενον·

²⁴ *Ibid.*, PG 94, 820B.

²⁵ *Ibid.*, 833A. ὡσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν, ἢ τε ἀκτις καὶ ἡ ἔλλαμψις· διὰ τε τῆς ἀκτίνος ἡ ἔλλαμψις ἡμῖν μεταδίδοται, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς, καὶ μετεχομένη ὑφ' ἡμῶν.

²⁶ SYMEON LE NOUVEAU THEOLOGIEN, *Hymnes* 16-40, SC 174, Texte critique par Johannes Koder, Traduction et notes par Louis Neyrand sj, Tome II, Les Édition du Cerf, Paris, 1971, p. 412.

²⁷ SYMEON LE NOUVEAU THEOLOGIEN, *Hymnes* 16-40, SC 174, p. 468.

²⁸ Pr. Ioan ROMAN, „Situația Bisericii Ortodoxe bizantine în timpul «Imperiului de la Niceea»” (1204-1261), în rev. *Altarul Banatului*, nr. 10-12, 1994, p. 64.

Cuviosul Neofit (1134-1220) introduce în discursurile sale relații analogice cu rol explicativ dintre exemplele cu termeni din sfera luminii pentru evidențierea raporturilor trinitare interpersonale. O particularitate o constituie echivalările alese pentru Duhul Sfânt. Dintre texte pnevmatologice cuprinse în opera Sfântului Neofit Zăvorâtul, *Cateheza 16, Despre Sfânta Treime și despre Duhul Sfânt*²⁹, este cea mai sugestivă pentru susținerea acestei observații. În ele se remarcă în mod clar felul în care Sfântul Neofit uzează de exemple cu termeni ai luminii în reflecțiile sale pnevmatologice. Importanța lor constă în modul în care evidențiază relația Duhului Sfânt cu Dumnezeu Tatăl și cu Dumnezeu Fiul, precum și însușirile personale ale Duhului Sfânt prin procedeul hermeneutic al exemplificării propriu teologiei patristice în contexte dificil de explicat și al exegezei biblice bazate pe relația de compatibilitate semantică a textelor dogmatice din Vechiul și Noul Testament.

Primul text selectat prezintă relațiile dintre Persoanele Treimice din perspectiva tradiției patristice sintetizate în hotărârile dogmatice ale Sinoadelor Ecumenice, dublată de exemplificări expresive care au rolul de a facilita înțelegerea părții expositive dogmatice. Sfântul Neofit nu scrie în scop polemic, ci expositiv, de transmitere a învățăturii Bisericii despre relațiile personale intratreimice. Din punct de vedere dogmatic el dorește să explice faptul că *firea dumnezeiască* [ἡ θεία φύσις] este *unime* [μὴνὰς] și, în același timp, *Treime* [τριάς] de Persoane. Modul în care alege să exprime acest adevăr dogmatic este cel al relațiilor dinamice, având ca principiu monarhia Tatălui. Exegeza biblică la care recurge fundamentează expunerea pe o bază revelată, iar exemplificările au rol de auxiliar hermeneutic.

Din punct de vedere dogmatic, identitatea *μὴνὰς – τριάς* amintește de limbajul întrebuițat de Sfântul Grigorie Teologul în *Cuvântările 29 și 33*³⁰, din care avva Toma a ales frazele redactate în stil plotinian și le-a trimis Sfântului Maxim Mărturisorul pentru a le comenta³¹. Terminologia în domeniul triadologiei este cea acreditată prin hotărârile dogmatice ale Sinoadelor Ecumenice. Particularitatea expunerii relațiilor dintre Persoanele Sfintei Treimi o constituie *dinamismul* pe care Sfântul Neofit îl evidențiază prin verbe care exprimă ideea de *trimitere*. Dumnezeu

---

²⁹ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ, „16 ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΙΣΤ’ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΜΟΟΥΣΙΟΥ ΚΑΙ ΖΩΑΡΧΙΚΗΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΑΓΑΠΗΣ ΚΑΙ ΟΜΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΑΥΘΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ”, *ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ*, ΤΟΜΟΣ Β’, Ι.Ε. Στεφανής, *ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΝ*, Εκδίδει Β.Κ. Κατσαρός, ΕΚΔΟΣΗ ΙΕΡΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙΑΚΗΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ, ΠΑΦΟΣ, 1. 7-36, p. 273-274.

³⁰ MAXIMI CONFESSORIS, *Ambigua ad Thomam una cum Epistula secunda ad eundem*, SG 48, edidit Bart Janssens, Turnhout, Brepols Publishers, Leuven, University Press, 2002, p. 6-7; 40-41.

³¹ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ, 16 ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΙΣΤ’, σ. 273.

Sfântul Neofit și Grigorie al II-lea, patriarhul Constantinopolului – două voci ale
aceleiași tradiții bizantine

1. foc – flacără – lumină	o ființă în <i>trei nume</i>	în Sfânta Treime nu e alteritate ființială
2. soare – lumină – rază	o ființă în <i>trei nume</i>	e o singură fire în trei semne particulare
3. foc – lumină – căldură	sunt inseparabile	Persoanele Treimice sunt inseparabile

Distribuirea termenilor simbolici ai celor trei triade este dispusă în funcție de principiul ființial [*πῶρ*, 1.-3.; *ἥλιος*, 2.] al celorlalți termeni.

A doua exemplificare a relațiilor Persoanelor treimice vizează raportarea Fiului și Sfântului Duh la Dumnezeu Tatăl, evidențiind îndeosebi comuniunea Lor ființială, personală și inseparabilitatea Lor. A doua secvență hermeneutică [II] conține următoarele exemplificări și explicații dogmatice³⁷:

II. Exemplificare explicativă	Explicații dogmatice
1. τὸ φῶς – ἡ θέρμη: ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πυρός <i>οὐκ ἔστι πῶρ μέγα τῇ φύσει καὶ μικρόν</i> <i>μὴ ἐκπηδᾶν φῶς καὶ θέρμη ἐκ τοῦ πυρός</i>	ὁ Υἱὸς – τὸ Πνεῦμα: <i>πατρικῆς οὐσίας κοῖνοι καὶ συμμετοχοὶ</i> <i>οὐκ ἔστι μικρότερον οὐδὲ ἐν ἐκ τῶν τριῶν ὑποστάσεων</i> οὐδὲ εἰς πρόσωπον πατρικὸν τὰ ἕτερα δύο συγκλείονται
2. ἀδύνατον μὴ ἔχειν τὸν ἥλιον φῶς καὶ ἀπαύγασμα	<i>ἀδύνατον μὴ ἔχειν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα Υἱὸν ὁμοούσιον καὶ παράκλητον Πνεῦμα</i>

1. lumina – căldura: din <i>firea focului</i> nu este foc mare sau mic după fire	Fiul și Duhul: <i>sunt părtași și comuni firii părintești</i> nu este vreun ipostas Treimic mai mic de la Persoana Tatălui nu se pot desprinde celelalte două
lumina – căldura: din foc este imposibil ca soarele să nu aibă lumină și strălucire	Dumnezeu Tatăl: <i>de o ființă</i> cu Fiul și cu Duhul Sfânt

³⁷ *Ibid.*, 1. 24-30, σ. 274.

În explicarea relațiilor treimice de tip dualitate de Persoane [*Dumnezeu Fiul – Sfântul Duh*] raportată la *Principiul Treimic* [*Dumnezeu Tatăl*], Sfântul Neofit întrebuițează cu rol de exemplu două triade ai căror termeni simbolici cunosc o variabilitate și ca dispoziție, și ca formă.

1. φῶς – θέρμη – πῦρ	lumină – căldură – foc
2. ἥλιος – φῶς – ἀπαύγασμα	soare – lumină – strălucire

Spiritul inovativ se observă îndeosebi la nivelul termenilor noi introduși de Sfântul Neofit. Vivacitatea sa intelectuală nu agreează monotonia nici la nivelul dispoziției lor. Două, și nu trei triade alege pentru exemplificarea comuniunii inseparabile ființial – ipostatice a Persoanelor Sfintei Treimi. Prima triadă întrebuițată în două versiuni explicative conține, comparativ cu ultima triadă din prima secvență hermeneutică, un termen din aceeași sferă semantică cu *θερμασία* [I, 3.], dar deosebit ca nuanță semantică și formă: *θέρμη* [II, 1.]. Notabilă la nivelul variabilității lexicale a termenilor simbolici este întrebuițarea termenului *ἀπαύγασμα* [II, 2.] în locul lui *ἀκτίς* [I, 2.]. Cum ajunge însă Sfântul Neofit la această modificare? Printr-o exegeză dogmatică a două enunțuri biblice coroborate din *Epistola către Evrei* a Sfântului Apostol Pavel [1, 3], respectiv, din *Înțelepciunea* lui Solomon [7, 22, 26]³⁸.

Epître aux Hébreux 1, 3:

ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως³⁹.

La Sagesse de Solomon 7, 22, 26:

Ἔστι ἐν αὐτῇ Πνεῦμα νοερόν, ἅγιον, *ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου* καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ⁴⁰.

Dacă în referința de la Evrei *ἀπαύγασμα* [*strălucire*] este pusă în legătură cu Dumnezeu Fiul, pentru evidențierea raportului Său ființial cu Tatăl, în cea de-a doua referință acest termen din expresia *ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου* [*strălucirea luminii veșnice*] subliniază relația dintre Duhul Sfânt și Fiul. În omilia *Despre Duhul Sfânt și la Sfânta Cincizecime*, comentând versetul 7, 26 din *Înțelepciunea lui Solomon*, Sfântul Neofit interpretează expresia *ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου* ca *semn al Duhului*

³⁸ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ, *16 ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΙΣΤ'*, 1. 30-36, p. 274.

³⁹ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ, 1, 3, *Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ*, p. 505.

⁴⁰ ΣΟΦΙΑ ΣΑΛΩΜΩΝΟΣ, 7, 26: *ἀπαύγασμα* γάρ ἐστιν φωτὸς αἰδίου καὶ ἔσπρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, SEPTUAGINTA, Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs, Editio altera quam recognovit et emendavit Romert Hanhart, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2006.

Sfântul Neofit și Grigorie al II-lea, patriarhul Constantinopolului – două voci ale aceleiași tradiții bizantine

Sfânt, identificând-o cu *raza din soare* și cu *strălucirea focului*⁴¹. Termenul *ἀπαύγασμα* este relaționat cu exemplul razei de soare și al strălucirii focului pentru sublinierea identității ființiale a Sfântului Duh cu Dumnezeu Tatăl. Conexiunea între cele două versete biblice este una cu totul particulară în hermeneutica dogmatică bizantină, descoperindu-ni-l pe Sfântul Neofit ca un exeget cu un simț dezvoltat al nuanțelor teologice.

A treia exemplificare a relațiilor intertreimice aduce în prim-plan două triade ai căror termeni diferă din punct de vedere al dispoziției de triadele din primele două secvențe hermeneutice. Ultima exemplificare explicativă prin termeni care exprimă lumina este o reluare aprofundată a primelor două interpretări. În cele două triade alcătuite de Sfântul Neofit se observă o interschimbabilitate a pozițiilor termenilor impusă de scopul lui hermeneutic: explicarea comuniunii Persoanelor Treimice și a lucrărilor lor comune⁴².

Ὅρα πρόσεχέ μοι τὰ εἰκονίσματα, εἰ καὶ μὴ ἰκανὰ	Vezi și ia aminte la exemple, chiar dacă nu sunt
πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τριαδικῆς ἐνώσεως. Ἴδου πῦρ καὶ	capabile să arate deplin unimea treimică. Iată focul
φῶς καὶ φλόξ, ἰδὸν πρόσωπα τρία διαιρούμενα τοῖς	și lumina și flacăra , iată trei persoane distincte prin
ὀνόμασιν, ἀλλὰ μία ἡ οὐσία· τὸ αὐτὸ πῦρ καὶ τὸ φῶς	nume, dar o singură fire. Același foc și lumină și
καὶ ἡ φλόξ θερμαίνει καὶ φωτίζει καὶ καίει, ἀλλ’	flacăra încălzește și luminează și arde , dar lucrarea
ἐκατέρων ἢ ἐνέργεια, καὶ οὐ δύναται τις εἰπεῖν ὅτι	e a fiecăreia dintre ele și nu poate spune cineva că
τοῦτο ἔκαυσε τὸ πῦρ καὶ οὐ μετέχει τὸ φῶς οὐδὲ	acest foc arde și nu participă la aceasta nici lumina
ἡ φλόξ, ἢ τοῦτο ἐφώτισε τὸ φῶς καὶ οὐ μετέχει τὸ	nici flacăra sau această lumină luminează și nu
πῦρ οὐδὲ ἡ φλόξ, ἢ τοῦτο ἔφλεξεν ἢ	participă nici focul, nici flacăra sau această

⁴¹ SFÂNTUL NEOFIT ZĂVORĂTUL DIN CIPRU, „Despre Duhul Sfânt și la Sfânta Cincizecime”, în *Scrieri 5: Tâlcuirea canoanelor la cele Douăsprezece praznice împărătești; Despre arhieria lui Hristos; Despre Duhul Sfânt și la Sfânta Cincizecime; Cartea minunii Dumnezeiești; Epistole*, trad. rom., Laura Enache, Editura Doxologia, Iași, 2016, p. 261-262.

⁴² ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ, 16 ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΙΣΤ’, 2. 37-62, p. 274-275.

φλῶξ καὶ οὐ	flacăra
μετέχει τὸ πῦρ οὐδὲ τὸ φῶς τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ὡσαύτως	arde și nu participă nici focul, nici lumina care vine
καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἐξ ἑτέρας οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς	din el. La fel și soarele , are căldura și lumina nu
ἔχει καὶ τὴν θέρμη καὶ τὴν ἀκτίνα καὶ οὐδὲ ἥλιος	dintr-o altă fire, ci din aceeași și nici soarele nu este
χωρὶς ἀκτίνο ς καὶ θέρμη ς, οὐδὲ θέρμη καὶ ἀκτί ς	fără rază sau căldură , nici căldura și raza nu sunt
χωρὶς ἡλίου προσγίνεται οὔτε θερμαίνει ἢ φωτίζει	fără soare, nici nu încălzește sau luminează sau
ἢ ξηραίνει ἐν τούτων χωρὶς τοῦ ἑτέρου· ἀμφοτέρων	usucă vreunul dintre acestea fără celălalt. Căci
γὰρ τὸ φῶς καὶ ἡ θέρμη ὡσαύτως καὶ ἡ ξηρασία	provine de la ambele, de la lumină și căldură, tot
προσγίνεται. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Ἴδου Πατὴρ καὶ	așa și uscăciunea. La fel și aici. Iată pe Tatăl, pe Fiul
Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ἴδου πρόσωπα τρία, ἀλλὰ μὴ ἡ φύσις [...].	și pe Duhul. Iată trei Persoane, dar o singură fire.

Pe baza textului selectat se pot stabili triadele folosite în scop hermeneutic și metoda analitică a cuviosului Neofit:

III. Exemple explicative

Explicații dogmatice

1. πῦρ – φῶς – φλῶξ

– **πρόσωπα τρία**

διαιρούμενα τοῖς ὀνόμασιν,

[*foc – lumină – flacăra*]

ἀλλὰ μία ἡ οὐσία [*Trei*

Persoane – o ființă]

- θερμαίνει, φωτίζει, καίει:
ἀλλ' ἐκατέρων ἡ ἐνέργεια

2. ἥλιος – θέρμη – ἀκτίνα

[*soare – căldură – rază*]

- οὐκ ἐξ ἑτέρας οὐσίας,
ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς [*identitate ființială*]
- οὐδὲ ἥλιος χωρὶς **ἀκτίνο**ς καὶ **θέρμη**ς,
οὐδὲ **θέρμη** καὶ **ἀκτί**ς χωρὶς **ἡλίου**
[*interrelaționare personală*]

Conștient că exemplele date sunt imperfecte în privința explicării *unirii treimice* [τριαδικῆς ἐνώσεως]⁴³, Sfântul Neofit insistă asupra faptului că a dorit să evidențieze unitatea ființială tripersonală a lui Dumnezeu [πρόσωπα τρία, ἀλλὰ μία ἡ φύσις, 2.51] caracterul comun al *lucrărilor* Persoanelor Treimice [ἐκατέρων ἡ ἐνέργεια καὶ τὸ θέλημα ἓν, 2.54] prin coparticiparea lor [μετέχει], deosebirea personală și unimea ființială [ὑποστάσεων τὴν διαίρεσιν καὶ τῆς φύσεως τὴν ἐνότητα, 2.59-60], unicitatea [μία ἡ φύσις καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα, πάντως καὶ τὸ θέλημα ἓν, 2.60-61] și comunul [τὰ ἔργα κοινά, 2. 62] în Sfânta Treime⁴⁴.

Exemplele alese pentru explicarea relațiilor intertreimice cu termeni care semnifică *lumina* corespund cel mai bine scopului hermeneutic al Sfântului Neofit Zăvorâtul. Prin acuratețea explicațiilor și modul în care relaționează exemplele cu explicațiile dogmatice trinitare, autorul face proba unui adevărat mistagog în învățătura Sfintei Treimi, care se nutrește din tradiția patristică greacă din secolele IV-VIII (Sfinții Atanasie cel Mare, Grigorie Teologul, Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie al Nyssei, Ioan Damaschin) și cea bizantină din secolul al IX-lea (Sfântul Simeon Noul Teolog), în care întâlnim analogii bazate pe termeni care indică lumina pentru reliefaarea relațiilor intertreimice.

Sfântul Neofit are meritul de a fi repus într-o hermeneutică deplin ortodoxă termeni care reflectă tema luminii în privința relațiilor intertreimice. În privința asocierii simbolice a Duhului Sfânt cu *căldura* [θερμασία /θέρμη] nu putem ignora faptul că interpretii de la începutul secolului al XI-lea ai ritului liturgic, postanaforalic al *turnării apei calde* [τὸ ὕδωρ θερμότερον] au asociat semnificația căldurii cu lucrarea Duhului Sfânt [Cuviosul Nechita Stethatos, Grigorie Sinaitul]⁴⁵. Această conexiune semantică prezentă și în hermeneutica liturgică a Sfântului Nicolae Cabasila⁴⁶ exprimă capacitatea reflexivă a teologilor bizantini care au întrebuintat în scop explicativ exemple similare în contexte teologice diferite.

---

⁴³ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ, 16 ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΙΣΤ': Ὅρα πρόσεχε μοι τὰ εἰκονίσματα, εἰ καὶ μὴ ἰκανὰ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τριαδικῆς ἐνώσεως, σ. 274.

⁴⁴ *Ibid.*, σ. 275.

⁴⁵ CUVIOSUL GRIGORIE SINAITUL, „Despre cele patru ierarhii. Despre supunere și ascultare”, în *Scrieri filocalice uitate*, trad. rom., diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2007, p. 114; L.H. GRONDJIS, „La mort du Christ et le rit du zéon (Réponse à la critique de M.A. Grillmeier)”, *Byzantion, Revue Internationale des Études Byzantines*, Tome XXIII (1953), Bruxelles, 1954, p. 251-252.

⁴⁶ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ, PG 150, 37., 449D-452C.

Patriarhul Grigorie al II-lea al Constantinopolului (1241-1290) arată o preferință vizibilă față de termeni care exprimă lumina ca intensitate și manifestare în explicarea raportului dintre Duhul Sfânt și Dumnezeu Tatăl și Fiul. În *Discursul împotriva opiniilor blasfemiatorii ale lui Bekkos*, inspirat din Sfântul Chiril al Alexandriei (†444), patriarhul Grigorie al II-lea întrebuințează termenii *ἀπόλαμψις* și *φανέρωσιν* [strălucire – arătare, 32.] pentru a sublinia relația dinamică dintre Sfântul Duh, Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul. Pe baza referințelor la Sfântul Atanasie cel Mare promovează triada *ἥλιος – ἀπαύγασμα – φῶς* [soare – strălucire – lumină, 38., 57.] și fundamentat pe gândirea Sfântului Grigorie al Nyssei scrie despre purcederea [ἐκπορευτός] Sfântului Duh din Dumnezeu Tatăl și despre relația Sa cu Fiul, prin Care Se manifestă [πεφηνέναι, 58.], întrebuințând triada *ἥλιος – ἀκτίς – φῶς* [soare – rază – lumină, 64.]⁴⁷.

Contribuția patriarhului Grigorie al II-lea la pnevmatologie constă în asimilarea temei luminii din tradiția patristică greacă în demersul lui explicativ al purcederii Duhului Sfânt din Dumnezeu Tatăl, respectând intenția hermeneutică a Sfinților Părinți de la Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol (381) în privința relației ființiale a Persoanelor Sfintei Treimi⁴⁸. Distincția între *existența* Duhului Sfânt ca Persoană exclusiv din Tatăl și *manifestarea* Lui ca *strălucire eternă* de la Tatăl prin Fiul este esențială în gândirea teologică a lui Grigorie al II-lea⁴⁹. Deși expresia *strălucirea prin Fiul* a fost interpretată de călugărul Marcu în sens contrar intenției autorului ei⁵⁰, patriarhul Grigorie Cipriotel a reușit printr-o nouă intervenție hermeneutică să-i restaureze sensul ortodox.

În *Apologia* sa, patriarhul insistă asupra faptului că Sfântul Duh S-a arătat prin [διὰ] Fiul și ne-a fost transmis *ca rază* [ἀκτίς] și *strălucire* [ἡ ἔλλαμψις] *a soarelui*. Cele două comparații fac parte din exegeza la *In* 20, 22, prin care se explică modul

---

⁴⁷ GRÉGOIRE II DE CHYPRE, *ΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΠΡΗΤΙΚΟΣ ΤΩΝ ΤΟΥ ΒΕΚΚΟΥ ΒΛΑΣΦΗΜΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ*, (éd. J.C. Larchet), [32.] p. 204; [38], p. 212; [57] 236-238; [58], p. 238-240; [64], p. 248.

⁴⁸ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΜΙΤΗΣ, *ΤΑ ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ*, ΤΟΜΟΣ Ι, ΑΘΗΝΑΙΣ, 1952, p. 134-135.

⁴⁹ Drd. Ioan I. ICA, „Sinodul constantinopolitan din 1285 și învățătura despre Sf. Duh a patriarhului Grigorie II Cipriotel în contextul controversei asupra lui *Filioque* (la 700 de ani de aniversare, 1285-1985)”, în rev. *Mitropolia Ardealului*, nr. 2, Sibiu, 1987, p. 64.

⁵⁰ Călugărul Marcu interpretase expresia dogmatică ca fiind sinonimă cu *Filioque*, fapt care a provocat nemulțumiri și reacții ale clerului grec față de patriarhul Grigorie al II-lea, Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, „Mitropolitul Teolipt al Filadelfiei. Viața și scrierile”, în *Filocalia* 7, Ed. IBMBOR, București, 1977, p. 37.

*Sfântul Neofit și Grigorie al II-lea, patriarhul Constantinopolului – două voci ale
aceleiași tradiții bizantine*

transmiterii de către Fiul lui Dumnezeu întrupat a Duhului Sfânt Sfinților Apostoli⁵¹. În alt context el scria într-o manieră concentrată, inspirată din gândirea teologică a Sfântului Maxim Mărturisitorul, a Sfântului Tarasie, patriarhul Constantinopolului, și a Sfântului Ioan Damaschin, că *Duhul Sfânt purcede din Tatăl și că prin Fiul Se manifestă, iese și strălucește, Se arată și Se face cunoscut, în timp ce Duhul Sfânt purcede din Tatăl prin Fiul*⁵².

În *Tomosul credinței* contra lui Bekkos, patriarhul Grigorie al II-lea utilizează, de asemenea, cuvintele **ἐκλάμπει** [*strălucire*] și **ἀναδείκνυται** [*manifestare*] pentru a explica relația iconomică a Duhului Sfânt cu Fiul, adăugând și comparația cunoscută din tradiția patristică cu lumina razei care iese din soare: δι' Υἱοῦ γὰρ ὁμολογουμένως αὐτὸς ἀϊδιος ἐκλάμπει καὶ ἀναδείκνυται ὁ Παράκλητος, ὡσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτίως τὸ φῶς [4.]⁵³.

Aceeași idee este transmisă și în *Mărturisirea credinței*, unde patriarhul își face cunoașcută concepția despre relațiile interpersonală intratreimice într-un mod care exprimă sinteza convingerilor sale dogmatice:

Διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ φαιμέν τὸ Πνεῦμα καὶ τὴν ἀμέσως	Spunem însă că Duhul e prin Fiul și nu vatămă prin
ὁμολογίαν ἡμῶν μὴ λυμαίνεσθαι, ἐπειδὴ ἐκ Πατρὸς	aceasta mărturisirea de către noi a faptului că e în
ἐκπορευόμενον καὶ ὑφιστάμενον, ἐξ οὗ δὴ καὶ ὁ Υἱὸς	chîp nemijlocit din Tatăl fiindcă, purces și ieșit din
γεννᾶται, δι' αὐτοῦ δὴ τοῦ Υἱοῦ προέρχεται καὶ	Tatăl, din Care Se naște și Fiul, El vine și
ἐκλάμπει , τέλειον πλὴν ἔχον τὸ εἶναι παρ' αὐτοῦ τοῦ	străluceste prin Însuși Fiul avându-și însă ființarea
Πατρὸς καθ' ὃν δὴ τρόπον καὶ τὸ φῶς εἴρηται διὰ τῆς	desăvârșită de la Tatăl, în același mod în care
ἀκτίως ἐν τοῦ ἡλίου, ἔχον μὲν πηγὴν	lumina se zice a fi prin rază din soare ,

⁵¹ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, *ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΜΕΜΨΗΙ ΙΣΧΥΡΟΤΑΤΗ*, PG 142, 261C; «Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον», ὡσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἢ τε **ἀκτίς** καὶ ἡ ἔλλαμψις; GRÉGOIRE II DE CHYPRE, *Apologie* (éd. J.C. Larchet), p. 291.

⁵² *Ibid.*, p. 293.

⁵³ *ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΒΕΚΚΟΥ*, ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ, δ', PG 142, 240C; trad. rom. arhid. prof. dr. Ioan I. Ică jr., „Tomosul Sinodului constantinopolitan din 1285 – Precizarea pnevmatologiei ortodoxe și replica ortodoxă al invățătura despre *filioque*”, în rev. *Studii Teologice*, nr. 3, București, 2006, p. 127.

καὶ αἰτίαν τοῦ	ca una care
εἶναι τὸν ἥλιον ὡς ἀρχὴν αὐτοῦ φυσικὴν· διὸν δ' ὅμως	are drept izvor și cauză a ființării ca obârșie
καὶ προϊόν καὶ ἐκλάμπων διὰ τῆς ἀκτίως, ἐξ ἧς οὐχ	naturală soarele, dar, cu toate acestea, iese și
ὑπαρξίς τῷ φωτι, οὐδ' οὐσίωσις· ἀλλ' ἦκει μὲν αὐτῆς,	strălucește prin rază: vine din ea, dar nu- și are
ὡς εἴρηται, ἔχει δὲ ἀρχὴν τοῦ εἶναι δι' αὐτῆς ἢ ἐξ αὐτῆς	nicidecum obârșia ființării prin ea sau din ea, ci în
οὐδαμῶς, ἀλλὰ καθαρῶς καὶ ἀμέσως ἐκ τοῦ ἡλίου, προϊόν ⁵⁴ .	mod pur și nemijlocit din soare , din care- și are
ἐξ οὗ δὴ καὶ αὐτὴ ἢ ἀκτίς, δι' ἧσπερ τὸ φῶς φαίνεται.	obârșia și raza prin care se arată ieșind lumina.

Strălucirea veșnică [ὀϊδίως ἐκλάμπει] și *manifestarea* [ἀναδείκνυται] Duhului Sfânt prin [διὰ] Fiul reprezintă esența hermeneuticii pnevmatologice a patriarhului Grigorie al II-lea Cipriotul în sens ortodox, iconomic, și nu în cel de ieșire ființială, susținut de patriarhul Iatrinofron Ioan al XI-lea Bekkos.

Concluzii

Sfântul Neofit și Grigorie al II-lea al Constantinopolului au avut o contribuție apreciabilă în hermeneutica teologică, întrebuițând în domeniul pnevmatologiei un vocabular în care predomină termenii luminii. Ei reprezintă pentru istoria tradiției teologice bizantine două voci ale aceleiași mod de a simți și reflecta credința creștină, devenind surse de cercetare în privința particularităților lor de gândire. Exemple analogice în care este întrebuițată *lumina* în contexte teologice diferite contribuie la o înțelegere mai apropiată de realitatea pe care Sfinții Părinți au încercat s-o exprime lingvistic, conștienți de limitele traducerii dumnezeiescului prin ele. Însoțite de interpretări în spiritul revelației divine, ele reușesc să exprime noțiuni fundamentale legate de relațiile intertreimice, cum ar fi deoființimea, coexistența veșnică și împreuna-lucrare. Sfântul Neofit demonstrează cu rigoare și într-un mod nepolemic relațiile intratrinitare, pe care patriarhul Grigorie a fost nevoit să le argumenteze în contextul polemic al disputelor teologice, amplificate de constituirea Patriarhiei latine a Constantinopolului, despre adaosul nesinodal la *Simbolul de credință*, din versiunea lui latină, cunoscut sub numele de *Filioque*. Preciși în gândire și tehnici în expresie,

⁵⁴ ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΥΡΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, PG 142, 251AB; trad. rom. arhid. prof. dr. Ioan I. Ică jr, *Tomosul Sinodului constantinopolitan din 1285* (...), p. 143.

*Sfântul Neofit și Grigorie al II-lea, patriarhul Constantinopolului – două voci ale
aceleiași tradiții bizantine*

cei doi teologi ciprioți au meritul de a fi utilizat un limbaj dogmatic alternativ și sugestiv, fundamentat pe tradiția patristică greacă, prin care au contribuit la explicarea relațiilor intratrinitare într-o manieră clară, menținând, apărând și promovând semnificațiile lor revelate, mărturisite și dezvoltate în Biserică.

Datorită similitudinii terminologiei luminii la cei doi teologi ciprioți, se poate presupune că hermeneutica trinitară a Sfântului Neofit nu a rămas necunoscută patriarhului Grigorie al II-lea. Circularea ideilor exista în epoca lor și considerăm, în virtutea stilului, a surselor patristice întrebuițate și a corespondențelor dintre ideile teologice exprimate în termenii luminii, că patriarhul Grigorie, prin modul lui de a scrie, nu a fost străin de explicațiile compatriotului său.

Maniera celor doi teologi de a scrie este continuată în teologia bizantină. În secolul al XIV-lea, Nil Cabasila (†1363) avea să revină în tratatele lui pnevmatologice asupra exemplelor patristice în care este utilizată noțiunea de *lumină*. Doi importanți Sfinți Părinți iconofili, Teodor Graptos (†841) și patriarhul Nichifor I Mărturisitorul al Constantinopolului (†828), recurg la analogii similare pentru explicarea relațiilor intrareimice⁵⁵, prin care accentuează ideile de egalitate și simultaneitate existențială veșnică a Persoanelor Treimice.

Cercetarea exemplelor cu termeni ai luminii la care au recurs teologii bizantini pentru explicarea relațiilor personale treimice reliefează limitele limbajului uman în exprimarea lor și creativitatea de care au dat dovadă în căutarea unor expresii variate prin care să transmită dreapta înțelegere despre Sfânta și dumnezeiasca Treime.

ANEXE

Sfântul Neofit Zăvorâtul

16. ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΙΣΤ', 1. 7 - 36

[...] ἵνα δὲ πιστευθῆ ὅτι **μονὰς** μὲν τῆ φύσει, **τριὰς** δὲ τοῖς προσώποις ἡ θεία καὶ ἄκτιστος φύσις, διὰ τοῦτο στέλλει μὲν ὁ Πατήρ, στέλλεται δὲ ὁ Υἱὸς ὡς «Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία» [I Co 1, 24] καὶ ἐνεργεῖ ὡς Θεὸς καὶ **ἀνανάμπτει** ἐνδόξως ὡς Θεὸς πρὸς Θεὸν καὶ ἀντιστέλλεται αὐθις τὸ πανάγιον Πνεῦμα ὡς Θεὸς καὶ θεοῦν, ὡς **φῶς** ἐκ **φῶτός**, ὡς **ἥλιος** ἐξ **ἡλίου** ὡς **πῦρ** ἐκ **πυρός**, ὡς πηγὴ ἐξ ἀβύσσου, καὶ ἐνεργεῖ τὰ ἄρεστά καὶ τὰ ἴσα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὅτι ἄλλος καὶ ἄλλος καὶ ἄλλος Θεὸς ἕκαστος τούτων, ἀλλ' ὡσπερ **πῦρ** καὶ **φλῶξ** καὶ **φῶς** μία ἐστὶ τριώνυμος

---

⁵⁵ NIL CABASILAS, *ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ, ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ*, 55., în *Sur le Saint Esprit*, Introduction, texte critique, traduction et notes par le Hiéromoine Théophile Kislas, Les Éditions du Cerf, paris, 2001, p. 370/ 371; *EK TOY ENANTION ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ*, 25, p. 396/ 397; 28., p. 400/ 401.

ουσία και ὡσπερ πάλιν ἥλιος και φῶς και ἀκτίς μία οὐσία τριώνυμος πέφυκεν, οὕτω και Πατήρ και Υἱός και ἅγιον Πνεῦματι μία φύσις ἐν τρισὶ χαρακτήρσι δοξάζεται· και ὡσπερ οὐκ ἔστι τὸ πῦρ χωρὶς φωτός και χωρὶς θερμασίας, οὕτως οὐδὲ ὁ Πατήρ ἐστι χωρὶς Υἱοῦ και χωρὶς Πνεύματος ἁγίου· και ὡσπερ τὸ φῶς και ἡ θερμὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πυρός και οὐχ ἐτέρωθεν, οὕτω και ὁ Υἱός και τὸ Πνεῦμα τῆς πατρικῆς οὐσίας κοινοὶ και συμμετοχοὶ· και ὡσπερ οὐκ ἔστι πῦρ μέγα τῆ φύσει και μικρόν, οὕτως οὐκ ἔστι μικρότερον οὐδὲ ἐν ἐκ τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς ἀκτίστου φύσεως· και ὡσπερ οὐ συγκλείεται τοῦ μὴ ἐκπηδᾶν φῶς και θερμὴ ἐκ τοῦ πυρός, οὕτως οὐδὲ εἰς πρόσωπον πατρικὸν τὰ ἕτερα δύο συγκλείονται· και πάλιν, ὡσπερ ἀδύνατον μὴ ἔχειν τὸν ἥλιον φῶς και ἀπαύγασμα, οὕτως ἀδύνατον τὸ μὴ ἔχειν τὸν Θεὸν και Πατέρα Υἱὸν ὁμοούσιον και παράκλητον Πνεῦμα. Διὸ και «ἀπαύγασμα τῆς δόξης και χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως» [Ep. Hébreux 1, 3] τοῦ Πατρὸς ἐκάλεσε μὲν ὁ Παῦλος τὸν Υἱὸν, ὁ δὲ σοφὸς Σολομὼν πάλαι κηρύττων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον και τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἤτοι τὸν Χριστὸν, τρανῶς προαναφέρει· «Ἔστι», φησὶν, «ἐν αὐτῇ Πνεῦμα νοερόν, ἅγιον, ἀπαύγασμα φωτός αἰδίου και εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ» [Sag. Sol, 7, 22, 24]⁵⁶.

16 ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΙΣΤ', 2. 37 – 62

Ἵρα πρόσεχέ μοι τὰ εἰκονίσματα, εἰ και μὴ ἱκανὰ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τριαδικῆς ἐνώσεως. Ἴδου πῦρ και φῶς και φλόξ, ἴδου πρόσωπα τρία διαιρούμενα τοῖς ὀνόμασιν, ἀλλὰ μία ἡ οὐσία· τὸ αὐτὸ πῦρ και τὸ φῶς και ἡ φλόξ θερμαίνει και φωτίζει και καίει, ἀλλ' ἐκατέρων ἡ ἐνέργεια, και οὐ δύναται τις εἰπεῖν ὅτι τοῦτο ἔκαυσε τὸ πῦρ και οὐ μετέχει τὸ φῶς οὐδὲ ἡ φλόξ, ἢ τοῦτο ἐφώτισε τὸ φῶς και οὐ μετέχει τὸ πῦρ οὐδὲ ἡ φλόξ, ἢ τοῦτο ἐφλεξεν ἡ φλόξ και οὐ μετέχει τὸ πῦρ οὐδὲ τὸ φῶς τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ὡσαύτως και ὁ ἥλιος οὐκ ἐξ ἐτέρας οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς ἔχει και τὴν θερμὴν και τὴν ἀκτίνα και οὐδὲ ἥλιος χωρὶς ἀκτίνος και θερμῆς, οὐδὲ θερμὴ και ἀκτίς χωρὶς ἡλίου προσγίνεται οὔτε θερμαίνει ἢ φωτίζει ἢ ξηραίνει ἐν τούτων χωρὶς τοῦ ἐτέρου· ἀμφοτέρων γὰρ τὸ φῶς και ἡ θερμὴ ὡσαύτως και ἡ ξηρασία προσγίνεται. Οὕτω και ἐνταῦθα. Ἴδου Πατήρ και Υἱός και ἅγιον Πνεῦμα. Ἴδου πρόσωπα τρία, ἀλλὰ μία ἡ φύσις· ὁ αὐτὸς γὰρ Πατήρ και ὁ Υἱός και τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκτισε κόσμον και συνέχει τοῦτον και περατοῖ πάλιν, ὅτε και βούλεται, ἀλλ' ἐκατέρων ἡ ἐνέργεια και τὸ θέλημα ἐν και οὐ δύναται τις εἰπεῖν ὅτι τοῦτο μὲν ἐκτισεν ὁ Πατήρ και οὐ μετέχει ὁ Υἱός οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, τοῦτο δὲ περατοῖ τὸ Πνεῦμα και οὐ μετέχει ὁ Υἱός οὐδὲ ὁ Πατήρ, ὡσπερ και ἀνωτέρω διὰ πυρός και ἡλίου σαφῶς παρέστησαν τὰ ὑποδείγματα τῶν τε

---

⁵⁶ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ, „16 ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΙΣΤ' ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΜΟΟΥΣΙΟΥ ΚΑΙ ΖΩΑΡΧΙΚΗΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΑΓΑΠΗΣ ΚΑΙ ΟΜΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΑΥΘΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ”, σ. 273-274.

ὑποστάσεων τὴν διαίρεσιν καὶ τῆς φύσεως τὴν ἐνότητα· ὧν γὰρ μία ἡ φύσις καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα, πάντως καὶ τὸ θέλημα ἐν καὶ τὰ ἔργα κοινά⁵⁷.

Grigorie al II-lea Cipriotul, patriarhul Constantinopolului

ΟΜΟΛΟΓΙΑ, PG 142, 248CD

Καὶ γὰρ ἐγὼ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συμπληρωτικὸν εἰδὼς τῆς ἁγίας Τριάδος, Θεὸν οἶδα τέλειον, ὡς αὐτὸν τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τέλειον ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὸ εἶναι, ὁμοούσιον τε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἐξ οὗ ἐκπορεύεται, καὶ τῷ ἐκείθεν ἀφράστως γεννηθέντι Υἱῷ, ᾧ καὶ συνάπτεται παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ συμπαροῦται, καὶ δι' οὗ **πέφηνε** καὶ **ἐκλάμπει** καὶ **φανερῶται**, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ τελείαν ἐκείθεν ἔχον τὴν ὑπαρξιν, καὶ τὴν θείαν τε καὶ ἄρρητον ἐκ Πατρὸς ἐκπόρευσιν αὐτοῦ τρόπον εἶναι μυσταγωγηθεὶς αὐτοῦ τῆς ὑπάρξεως, οὐθ' ὁμώνυμον φωνὴν ἐννεόηκα, οὔτε ποτὲ καὶ ταῦτα πολλὰ συγγραψάμενος γέγραφα.

ΟΜΟΛΟΓΙΑ, PG 142, 250C

Τῇ ῥήσει ἐπιστὰς τῇ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λεγούσῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τὸ «δι' Υἱοῦ» ἐνταῦθα οὔτε καθά φησι Βέκκος διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπαρξιν τοῦ παναγίου Πνεῦμα σημαίνει, ἐπεὶ μηδ' ἀλλαγῶ σημαίνει, οὐ γάρ ἐστιν ἐτέρωθεν ὑπαρξιν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὅτι μὴ ἐκ Πατρὸς, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται, οὔτε τὴν εἰς ἡμᾶς χορηγίαν καὶ πέμψιν καὶ δόσιν, εἰ καὶ ἀλλαγῶ τοῦτο σημαίνει, ἀλλ' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν διὰ τοῦ Υἱοῦ αἰδίον **ἐκφανσιν**, συντρέχουσαν καὶ σθνεπινοουμένην τῇ ἐκ Πατρὸς αὐτοῦ αἰς τὸ εἶναι προόδῳ.

---

⁵⁷ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ, 16 ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΙΣΤ', σ. 274-275.